

PATRIARHIA ROMÂNĂ

SFÂNTUL IRINEU DE LYON

Împotriva ereziilor

**Combatere și răsturnare a gnozei
cu nume mincinos**

**Volumul I
Cățile I-III**

COLECȚIA
PĂRINȚI ȘI SCRITORI BISERICEȘTI
INIȚIATĂ ÎN ANUL 1977 DE PATRIARHUL
IUSTIN († 1986)
ȘI RELUATĂ, ÎN SERIE NOUĂ, ÎN ANUL 2007
CU BINECUVÂNTAREA PRAEFERICITULUI PĂRINTE
DANIEL
PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

COMISIA PATRISTICĂ

Președinte: DANIEL, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române;
Vicepreședinte: VARLAAM, Episcop Vicar Patriarhal;
Membri: Conf. univ. dr. Claudiu-Teodor ARIEȘAN; Prof. univ. dr. Florica BECHET; Prof. univ. dr. Ioana COSTA; Ierom. lect. univ. dr. Agapie CORBU; Prof. univ. dr. Ana-Cristina HALICHIAS; Lect. dr. Maria-Luiza OANCEA; Pr. prof. univ. dr. Vasile RĂDUCĂ; Pr. prof. univ. dr. Bogdan TĂTARU-CAZABAN; Prof. univ. dr. Tudor TEOTEOI.

PĂRINȚI ȘI SCRITORII
BISERICEȘTI

SERIE NOUĂ

22

SFÂNTUL IRINEU DE LYON

Împotriva ereziilor

**Combatere și răsturnare a gnozei
cu nume mincinos**

Volumul I

Cărțile I-III

Ediție revizuită și adăugită

CARTE PUBLICATĂ CU BINECUVÂNTAREA
PREAFERICITULUI PĂRINTE

DANIEL

PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

*Traducere din limbile greacă veche și latină
Introduceri și note de Petru MOLODEȚ*

BASILICA

BUCUREȘTI - 2024

CUVÂNT ÎNAINTE

A formula cu limpezime în perioade de tatonări și căutări ceea ce mai târziu ajunge să fie de la sine înțeles este trăsătura unor figuri întemeietoare, pe care epoci ulterioare pot ajunge uneori chiar să le dea uitării sau să le treacă cu vederea. Este cazul Sfântului Irineu de Lyon, care, prin opera lui capitală, *Împotriva ereziilor*, pune teologia și exegeza creștine pe făgașul pe care vor merge timp de multe secole după el. Dificultatea operei a umbrat figura, dar cei care au depus efortul de a o parcurge rămân negreșit cu senzația că au descoperit o comoară aproape deloc sau prea puțin explorată, iar apoi reîncep munca descoperirii ei în detalii din ce în ce mai precise și mai bine conturate. De aceea, nu credem că am greși dacă am asemăna opera Sfântului Irineu cu una dintre acele mărețe catedrale gotice care vor împânzi vestul Europei mai târziu, datorită amplitudinii viziunii, dar și a minuției cu care sunt șlefuite detaliile construcției. Ceea ce impresionează, de altfel, în acest edificiu literar este coerența proiectului în ciuda amplitudinii lui și a numeroaselor componente care sunt îmbinate pentru a-l ridica. Iar coerența structurii literare a acestei opere reflectă o concepție armonioasă asupra lumii, care se naște la Sfântul Irineu dintr-o profundă înțelegere teologică a tainei lui Dumnezeu, a tainei creării lumii și a tainei omului.

„Armonia” este, de altfel, conceptul care, pentru episcopul de Lyon, descrie atât structura adevărului, cât și structura credinței, atât structura universului, cât și pe cea a Scripturii – „armonia” este, de fapt, pentru autorul nostru, amprenta lucrării divine în creație și istorie. Cum armonia presupune un acord format din note diferite, ea este o articulare complexă a unui tot unitar, dar fără cunoașterea aceluși tot, notele care-i compun armonia pot părea discordante, ca și cum ar avea origini diferite. Această necunoaștere a ceea ce dă armonie întregului univers, în ciuda realităților și forțelor diferite care îl alcătuiesc, anume această necunoaștere a Dumnezeului Creator, Care Se revelează în mod eminent în Fiul Său întrupat,

constituie, potrivit episcopului de Lyon, principala cauză a sistemelor gnostice care se dezvoltă în sânul Bisericii în secolul al II-lea al erei creștine.

Unind această necunoaștere cu prejudecata concepției grecești în privința materiei, sistemele gnostice tind astfel să considere materia și, implicit, creația și trupul omului o „greșeală”, o „eroare”, o carceră aflată în puterea unor forțe pseudo-divine care nu pot fi identificate cu Dumnezeu suprem, ființă absolut spirituală și Tată al ființelor spirituale care provin din El, Dumnezeu anunțat și cunoscut pentru prima oară prin revelația anunțată de Iisus Hristos. În aceste sisteme, rolul Mântuitorului devine, astfel, mai mult unul de eliberare și de recuperare a ființelor spirituale consubstanțiale cu Tatăl, căzute din pleroma dumnezeirii în urma unei catastrofe petrecute în sânul ei, din carcera cosmică guvernată de Arhonții planetari. Propriu-zis, spune Sfântul Irineu, opera Mântuitorului nu mai este una mântuitoare dacă nu face altceva decât să recupereze ceea ce a pierdut, lăsând pradă distrugerii o creație apărută în urma unei greșeli. Iar dacă universul este rodul unei greșeli, atunci Tatăl suprem al gnosticilor este, la rândul lui, deficient și, ca atare, nu poate fi Dumnezeu. Prin urmare, departe de a fi trăsătura unui Dumnezeu inferior, faptul de a fi „Creator” este atributul unui Dumnezeu cu adevărat Atotputernic. În acest fel, Sfântul Irineu răstoarnă o prejudecată adânc înrădăcinată în concepția filozofică a epocii sale, căreia sistemele gnostice nu făceau altceva decât să-i dea glas în diferite forme. Ca un corolar al acestei răsturnări, episcopul de Lyon va sublinia sensul profund pozitiv al creației și al trupului omului în chiar materialitatea lor, ca unele ce au fost plăsmuite de „mâinile” creatoare ale lui Dumnezeu-Tatăl, adică de Fiul Unul-Născut și de Duhul Sfânt. Și, de vreme ce creația nu este rodul unei greșeli, ci este rodul voinței atotputernice și atotcunoscătoare a lui Dumnezeu, tensiunile din sânul ei nu pot fi opera unor ființe diferite, ci sunt opera unei Ființe care le transcende și le armonizează.

Prin urmare, dacă filozofia gnostică este în mod fundamental una a identității pierdute și recuperate, teologia Sfântului Irineu este una a medierii. Într-adevăr, în concepția gnostică, Mântuitorul nu este un mediator în sens propriu, el este mai mult un instrument conjunctural prin care divinitatea se recuperează pe sine după ce s-a pierdut pe sine. De altfel, în concepțiile gnostice mai

târzii, figura lui Iisus Hristos ca Mântuitor și Mediator tinde să se estompeze, rolul fiind preluat de un „inițiator” în misterele gnozei. În concepția episcopului de Lyon însă, Iisus Hristos este cu adevărat mediator pentru că unește în Sine două extreme, anume faptul de a fi Dumnezeu și faptul de a fi om, iar a fi om înseamnă a fi o ființă creată, care, ca atare, nu poate fi consubstanțială cu Dumnezeu, așa cum se întâmplă în concepția gnostică. În consecință, noțiunea însăși de „armonie” pe care se fundamentează viziunea Sfântului Irineu este înrădăcinată în taina medierii care se realizează în Iisus Hristos, Dumnezeu și Om. Aceasta este temelia pe care se înalță întreaga teologie a Sfântului Irineu, în toate ramificațiile ei.

Rod al unor eforturi susținute pe parcursul mai multor ani, această ediție își propune să prezinte cititorului român atât o traducere revizuită, în care s-a urmărit sistematic fidelitatea și acuratețea redării în limba română, cât și un corp de note mult amplificat pentru a face inteligibil un text dificil, dar fundamental pentru conturarea teologiei creștine. Ca atare, pentru o mai bună înțelegere a sistemelor gnostice expuse de Sfântul Irineu, eforturile s-au îndreptat spre punerea lor în context prin legăturile documentate cu literatura gnostică din Biblioteca de la Nag Hammadi, dar și din ceilalți ereziologi; iar pentru o mai fină înțelegere a articulațiilor teologiei Sfântului Irineu, eforturile s-au îndreptat spre o fructificare a literaturii de specialitate din ultimele șapte decade, în care opera Sfântului Irineu a beneficiat de analize tot mai aplicate.

Petru MOLODEȚ

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Traducerea se bazează în mod principal pe ultima ediție critică realizată de Adelin Rousseau și Louis Doutreleau, după cum urmează:

Cartea I: IRÉNÉE DE LYON, *Contre les hérésies*, Livre I, coll. *Sources Chrétiennes*, 263-264, Éditions du Cerf, Paris, Tome I & II, 1979;

Cartea a II-a: IRÉNÉE DE LYON, *Contre les hérésies*, Livre II, coll. *Sources Chrétiennes*, 293-294, Éditions du Cerf, Paris, Tome I & II, 1982;

Cartea a III-a: IRÉNÉE DE LYON, *Contre les hérésies*, Livre III, coll. *Sources Chrétiennes*, 210-211, Éditions du Cerf, Paris, Tome I & II, 1974.

Pentru această ediție am folosit în plus edițiile critice stabilite de René Massuet și W. Wigan Harvey:

SANCTI IRENAEI EPISCOPI LUGDUNENSIS ET MARTYRIS, *Detectionis et Eversionis Falso Cognominatae Agnitionis seu Contra Haereses Libri Quinque*, Studio et Labore Domni Renati Massueti, J.-P. Migne Editorem, Parisius, 1857, *Patrologia Graeca*, Tomus VII, Pars Prior;

SANCTI IRENAEI EPISCOPI LUGDUNENSIS, *Libros quinque aduersus haereses*, Edidit W. Wigan Harvey, Tom. I & II, Typis Academicis, Contabrigiae, 1857.

Așa cum se va vedea, nu de puține ori, lecțiunile adoptate nu au fost cele ale ediției critice franceze, ci cele sugerate de Massuet și Harvey. Pentru a nu îngreuna mult un text și-așa dificil, am oferit în note justificări pentru stabilirea lecțiunilor mai importante. Chiar și acestea nu sunt puține, dat fiind faptul că textul *Aduersus haereses* nu ni s-a păstrat integral decât într-o traducere latină, în general fidelă, dar nu de puține ori problematică. Tocmai pentru că aceasta nu este o ediție bilingvă, în notele dedicate chestiunilor

de stabilire a textului, am transcris în general și textele latin și / sau grec (unde s-a păstrat) pentru a ușura cititorului înțelegerea argumentației.

Pentru Cartea a III-a am consultat și ediția lui François Sagnard: IRÉNÉE DE LYON, *Contre les hérésies. Mise en lumière et réfutation de la prétendue «connaissance»*, Livre III, coll. *Sources Chrétiennes*, 34, Texte latin, fragments grecs, introduction, traduction et notes de F. Sagnard, Édition critique, Éditions du Cerf, Paris; Éditions Emmanuel Vitte, Lyon / Paris, 1952.

Pentru Cartea I am folosit, de asemenea, lucrarea lui Giuliano CHIAPPARINI, *Valentino gnostico e platonico. Il valentinianesimo della 'Grande Notizia' di Ireneo di Lione: Fra esegesi gnostica e filosofia medioplatonica*, Vita e Pensiero, Milano, 2012, în care cercetătorul italian pune în paralel pentru Capitolele 1-8 din prima Carte a *Aduersus haereses* textul grec, cel latin și parafraza la aceste capitole realizată de Tertulian în *Aduersus ualentinianos*. Prin urmare, pentru primele opt Capitole din Cartea I, trebuie uneori ținut cont și de această lucrare a lui Tertulian atunci când există probleme de stabilire a textului, cu atât mai mult cu cât lucrarea scriitorului cartaginez, realizată la începutul secolului al III-lea d.Hr., este foarte aproape în timp de redactarea *Aduersus haereses*. Analiza critică realizată de G. Chiapparini este importantă, pentru că aduce un nou suflu în cercetarea acestei părți din *Împotriva ereziilor*, una dintre cele mai vechi surse pentru cunoașterea doctrinei valentinianismului occidental, încercând să schimbe paradigma de cercetare asupra acestei părți din Cartea I printr-o revalorificare a textului grec transmis de Epifanie.

Titlul

Titlul operei Sfântului Irineu este menționat chiar de către acesta în prefețele Cărilor II, IV și V, care ni s-au păstrat într-o traducere latină (Cățile IV și V și în armeană), și în *Demonstrația propovăduirii apostolice*, paragraful 99:

II.Pr. 2: *Quapropter quod sit et detectio et euersio sententiae ipsorum, operis huius conscriptionem ita titulauimus* („De vreme ce lucrarea este o demascare și o răsturnare a teoriei lor, am acordat operei chiar acest titlu...”);

IV.Pr. 1: *Quartum hunc librum, dilectissime, transmittens tibi operis quod est de detectione et euersione falsae cognitionis...* („Trimițându-ți, dragul meu prieten, această a patra Carte a lucrării despre demascarea și răsturnarea falsei gnoze...”);

V.Pr.: *in hoc libro quinto uniuersi operis quod est de traducti-one et euersione falso cognominatae agnitionis* („în această a cincea Carte a întregii lucrări despre denunțarea și răsturnarea gnozei cu nume mincinos...”).

Eusebiu de Cezareea este cel care menționează în *Istoria bise-ricască*, mai întâi, titlul scurt, care probabil aparține tradiției post-Irineu, πρὸς τὰς αἰρέσεις (V.5.9: *Împotriva ereziilor*), iar apoi titlul lung, la care face referire și episcopul de Lyon: „Iată lucrurile pe care Irineu le-a semnalat, în acord cu relatările tratate deja de noi, în cele cinci Cărți [ale lucrării sale] pe care a intitulat-o *Combatere și răsturnare a gnozei cu nume mincinos*” (V.7: Ἐλέγχου καὶ ἀνατροπῆς τῆς ψευδωνύμου γνώσεως).

Expresia „gnoza cu nume mincinos” (ἡ γνώσις ψευδώνυμος) este preluată din *1 Timotei* 6, 20 („O Timotei, păzește ceea ce ți s-a încredințat și te îndepărtează de flecăreala lumii și de contradicțiile *gnozei cu nume mincinos*” – τῆς ψευδωνύμου γνώσεως). De altfel, *Împotriva ereziilor* începe în prefață tot cu un citat din *1 Timotei* 1, 4.

Câteva precizări trebuie făcute în privința termenilor ἔλεγχος și ἀνατροπή. Primul este un termen tehnic din limbajul juridic și filozofic cu sensul de „argument adus în vederea unei combateri, respingeri”; astfel, el poate avea atât sensul de proces de „cercetare, examinare a probelor” aduse, dar și de „probă, dovadă adusă în vederea condamnării”, iar cu sens de rezultat al acestei anchete, termenul poate însemna și „combatere, refutație”; un sens mai târziu este și acela de „catalog, inventar”.

Cel de-al doilea termen are sensul concret de „răsturnare”, de exemplu a unei nave, a unui car, dar poate însemna și răsturnare a cutumelor, de pildă; acest sens figurat merge spre înțelesul de „distrugere, desființare, desfacere”, dar termenul poate avea și sensul acțiunii de „combatere” care duce la o astfel de „desființare”. Modul în care Sfântul Irineu înțelege acest din urmă termen ne este dezvăluit indirect din chiar prefața primei Cărți, de unde aflăm că gnosticii πολλοὺς ἀνατρέπουσιν, literal: „Îi răstoarnă pe mulți”, în

traducerea noastră: „Răstoarnă [convingerile] multora”, „răstoarnă”, adică, cu precădere convingerile celor care nu au o credință reflectată și fermă, motiv pentru care sunt ușor de „răsturnat”. Ceea ce-și propune astfel Sfântul Irineu este să întoarcă acțiunea de „răsturnare” a gnosticilor asupra doctrinelor lor, mai ales că, potrivit episcopului de Lyon, analizate cu atenție, aceste doctrine sunt iraționale și lipsite de fundament în Scriptură și Tradiție, ceea ce le face, astfel, lipsite de trăinicie. Prin urmare, în traducere am ales să păstrăm acest sens prim de „răsturnare”, dar prin care trebuie înțeleasă acțiunea de „combatere în vederea distrugerii” doctrine-lor gnostice.

În ceea ce privește primul termen, acela de ἔλεγχος, așa cum putem deduce din prefețele păstrate, din păcate doar în latină, ale Cărților II, IV și V, el pare să aibă sensul special de „denunț”, „demascare”, „divulgare”, deci privește partea de „examinare” și de adunare a „probelor” într-un „catalog” în vederea „respingerii” și a „condamnării”. Că este așa o dovedește chiar sfârșitul Cărții I, de unde aflăm că „aceasta este demascarea (*detectio*) lor, iar divulgarea (*manifestatio*) doctrinei lor este deja o victorie împotriva acestora”. Prin urmare, ἔλεγχος înseamnă pentru autorul creștin o „demascare” care prin chiar faptul de a demasca este o „combatere”.

Cu toate acestea, trebuie să ținem cont că, în vreme ce ἔλεγχος este o „combatere” în vederea condamnării, ἀνατροπή este o combatere în vederea „distrugerii”. Astfel, ἔλεγχος, „combatere”, se referă la prima Carte, de expunere și de inventariere a doctrine-lor combătute, iar ἀνατροπή, „răsturnare”, descrie acțiunea întreprinsă în Cărțile II-V.

Cartea I ne obligă la alte câteva precizări în ceea ce privește textul urmat în traducere, metodologia traducerii și unele opțiuni terminologice. Dacă în general textul de bază pentru traducerea *Aduersus haereses* este traducerea realizată din greacă în latină în secolele III sau IV d.Hr. (a se vedea Introducerea la Cartea I pentru mai multe detalii), pentru Cartea I dispunem de lungi citate pe care le regăsim în *Panarionul* lui Epifanie de Salamina, redactat în limba greacă. Alte citate, mai scurte, sunt furnizate, tot pentru Cartea I, de Pseudo-Hipolit în *Respingerea tuturor ereziilor*, de Eusebiu de Cezareea în *Istoria bisericească*, dar și de

Pseudo-Efrem și de Teodoret al Cyrului¹. Așadar, de la Prefață 1 până la paragraful 21.5 dispunem de un text grec relativ continuu (în afară de paragrafele 11.4, 12.2, 13.1 și 21.5, unde textul grec lipsește fie parțial, fie în întregime), pe când de la paragraful 22.1 până la 31.4 traducerea latină este, în bună măsură, singura existentă, deși dispunem și pentru această parte de unele fragmente în limba greacă: la 23.2, 23.3, 24.1-2, 25.1-6, 26.1-2, 27.1-2 și 28.1.

Prin urmare, problemele de metodologie a traducerii se pun mai ales pentru secțiunea Pr. 1 - 21.5, unde dispunem de lungi citate marcate ca atare de Epifanie de Salamina în *Panarion*. Cum Epifanie dispunea de un manuscris grec al operei Sfântului Irineu, textul paralel al traducerii latine nu mai este textul de bază pentru traducere, dar nici nu trebuie declassat, din punctul nostru de vedere, la rangul de text secund față de cel grec. Două atitudini s-au impus în fața acestei situații: editorul lucrării *Panarion* a lui Epifanie de Salamina, Karl Holl², și editorii francezi ai *Aduersus haereses*, care au preluat textul lui K. Holl în ediția lor critică, au tins în general să adapteze textul grec la traducerea latină, pe când cercetătorul italian Giuliano Chiapparini a tins în general spre o favorizare a textului grec, chiar acolo unde traducerea latină transmite în mod evident lecțiunea probabil corectă.

Astfel, deși textul latin și cel grec se suprapun în bună măsură fără mari diferențe, există totuși locuri, și nu puține, în care diferențele de lecțiuni sunt importante și au un efect direct asupra înțelegerii corecte a unor puncte-cheie de doctrină. În astfel de situații, parafraza lui Tertulian, acolo unde ea există și este îndeajuns de aproape de textul inițial al lui Irineu, ne poate ajuta să tranșăm disputa între textul grec și cel latin, însă atunci când lucrarea lui Tertulian nu o poate face, alegerea devine mai dificilă, moment în care apar „presupozițiile” fundamentale ale celor menționați mai sus în favoarea textului latin sau a celui grec. Din punctul nostru de vedere, abordarea metodologică cea mai bine fundamentată este aceea de a nu favoriza, în principiu, textul latin sau cel grec – repetăm: *pentru secțiunea menționată*

¹ Pentru tabloul complet al citatelor pentru Cartea I și al surselor lor, vezi *Introducerea* din IRÉNÉE DE LYON, *Contre les hérésies*, Livre I, tome I, pp. 64-65.

² EPIPHANIUS, *Ancoratus und Panarion Haer. 1-33*, în: *Die Griechischen Christlichen Schriftsteller der Ersten drei Jahrhunderte*, Herausgegeben im Auftrage der Kirchenväter-Commission der Königl. Preussischen Akademie der Wissenschaften von D. dr. Karl Holl, Erster Band, J.C. Hinrichs'sche Buchhandlung, Leipzig, 1915.

din Cartea I –, ci de a adopta o atitudine flexibilă, în care ambele texte pot avea același grad de valabilitate. De altfel, așa cum se va vedea din amplele note suscitade de astfel de probleme de stabilire a textului, urmând această abordare, am dat dreptate când textului latin, când celui grec, în funcție de argumentele pe care le-am adus în favoarea unui text sau a altuia. Firește, acolo unde textele merg în paralel fără probleme de lecțiune, am acordat implicit o preponderență textului grec, după care am și tradus după o prealabilă confruntare cu textul latin, dat fiind faptul că o traducere rămâne totuși o traducere, iar latina nu poate surprinde toate nuanțele limbii grecești. Dar, ca abordare generală, pentru locurile în care textul trebuie stabilit, atitudinea este, în ceea ce ne privește, una de echidistanță față de ambele texte.

În schimb, pentru porțiunea dată de paragrafele 22.1 până la 31.4 din prima Carte, textul latin este cel de bază, iar validitatea textului grec, acolo unde el există, se va judeca, în general, în funcție de traducerea latină. Același lucru este valabil și pentru Cărțile a II-a și a III-a. Și în aceste cărți există totuși cazuri în care textul latin este incoerent, astfel încât abia retroversiunea în greaca veche reușește să redea sensul inițial. De aceea, în aceste cazuri speciale, marcate și justificate în note, am tradus după retroversiunea în greaca veche realizată de editorii francezi.

Cartea I pune și câteva probleme de traducere a unor noțiuni speciale din mitologia valentiniană. Am ales să transliterăm termenii Πλήρωμα („Pleromă”), αἰών („eon), πνευματικός („pneumatic”), ψυχικός („psihic”), ținând cont de specificitatea lor în universul conceptual gnostic, în general, și valentinian, în special.

Astfel, „Pleroma” (gr. Πλήρωμα), cu sensul general de „ceea ce umple, completează, împlinește”, „plinătate”, „plenitudine”, are în sistemul valentinian sensul de plenitudine a ordinii divine formate din ființe divine numite „eoni”, fie în număr de 30 sau într-un număr nelimitat.

Termenul „eon” (αἰών) are în greaca veche sensul de „timp, durată a vieții, viață, destin, soartă, durată nedeterminată de timp”, dar și de „eternitate”. Preluând acest din urmă sens, gnosticii valentinieni înțeleg prin eoni „puteri eterne” cu existență autonomă.

Alți doi termeni speciali sunt dați de adjectivele πνευματικός și ψυχικός. „Pneumatic” redă în general proprietatea a ceea ce ține de „aer, suflu, răsuflare”, dar poate însemna și „spiritual” în sens

larg. La rândul lui, adjectivul „psihic” redă ceea ce ține de „suflet” și este, astfel, „însuflețit”, fie că vorbim de sufletul animal sau de cel omenesc. În cosmogonia și antropologia valentinienă, termenii se referă la două dintre substanțele din care este alcătuit cosmosul, a treia fiind substanța „hylică” (ὕλικός) sau „materială”. Substanța „hylică” provine din patimile unui personaj specific grupărilor gnostice, „Sophia” sau „Înțelepciunea”; substanța „psihică” provine, în mitologia valentiniană, din convertirea aceleiași Înțelepciuni, dar rămâne prin originea și destinul ei o substanță diferită de cea „pneumatică”; în sfârșit, substanța „pneumatică” sau „spirituală” provine din aceeași Înțelepciune, în urma revelației pe care aceasta o primește prin coborârea la ea a „Mântuitorului”. Astfel, cum termenii πνευματικός și ψυχικός au o încărcătură cu totul specială în doctrina valentiniană, am ales să-i transliterăm când este vorba de contexte specific valentinienă; în schimb, când nu avem de-a face cu astfel de contexte, mai ales de la Cartea a II-a încolo, adjectivul πνευματικός va fi redat prin „spiritual”, pe când ψυχικός va fi redat prin „sufletesc” sau prin alternative marcate în note.

O problemă similară apare în redarea substantivului Δημιουργός, care înseamnă propriu-zis „artizan, fabricant, producător, făcător, creator”. „Demiurgul” este în general denumirea acordată instanței creatoare. Pentru gnosticii valentinieni însă, termenul desemnează o entitate inferioară, ignorantă, diferită de Dumnezeuul suprem, Tatăl anunțat de Iisus, și este chintesența substanței psihice, artizanul și creatorul acestui cosmos rezultat în urma căderii Înțelepciunii. Prin urmare, atunci când contextul este strict valentinian, am ales transliterarea lui, dar atunci când referința este generală, la Creatorul universului, care, pentru Sfântul Irineu, nu este nicidecum o instanță inferioară, ci chiar Tatăl Mântuitorului, atunci termenul va fi redat prin „Creator”.

Așa cum se va vedea, protologia valentiniană presupune o lume divină alcătuită din perechi de „eoni”, care respectă și în denumiri regula genului, eonul masculin primind în greacă un nume abstract masculin, pe când cel feminin, un nume abstract feminin. În traducere, în măsura în care limba română ne-a permis acest lucru, am încercat să respectăm regula genului, motiv pentru care am redat, de exemplu, termenul grec Νοῦς prin „Intelect”, chiar

dacă este un neutru, și nu prin „Minte”, pe când termenul Λόγος a fost transliterat ca atare, nu numai pentru a marca diferența față de corespondentul din pereche, „Viața” (Ζωή), ci și pentru a-l distinge de ceea ce în teologia creștină ortodoxă înțelegem prin „Cuvântul” lui Dumnezeu. Pentru perechea feminină a Intellectului, „Adevărul” (Ἀλήθεια), care în greaca veche este de gen feminin, am preferat să păstrăm neutrul românesc, pentru a nu îngreuna traducerea cu o opțiune precum „Veracitate”.

O problemă specială s-a dovedit a fi aceea a redării pronumelelor referitoare la Dumnezeu sau la Persoana lui Hristos atunci când sunt expuse doctrinele gnostice. Am folosit următoarea metodă. În toate citatele biblice, am folosit majuscula atunci când pronumele se referă la Dumnezeu. La fel s-a procedat și în contextele teologiei creștine ortodoxe în care referința este la Dumnezeu sau la Persoana lui Hristos. În schimb, în contextele care trimit la o doctrină gnostică sau alta, în care „Dumnezeu” sau „Hristos” sunt, de fapt, denumirile unor eoni, toate pronumele au fost păstrate cu minusculă.

O ultimă mențiune privește trimiterile la cărțile Vechiului Testament și traducerea versetelor biblice în general. Atunci când face trimitere la cărțile Vechiului Legământ sau le citează, Sfântul Irineu (așa cum fac, de altfel, în general, Părinții Bisericii) urmează textul *Septuagintei*. Prin urmare, toate trimiterile vechi-testamentare se fac la *Septuaginta* și în ediția noastră. În traducerea textelor biblice, am urmat textul așa cum îl găsim la Sfântul Irineu, marcând în note diferențele de lecțiuni față de textul *Septuagintei* sau față de textele nou-testamentare, acolo unde diferențele sunt importante. Am urmat traduceri biblice deja consacrate și le-am marcat în note doar acolo unde citatul dat în *Împotriva ereziilor* nu comportă diferențe de lecțiuni, iar traducerea am considerat că este acurată. În cazul Noului Testament, citatele Sfântului Irineu se constituie adeseori în variante de lectură extrem de importante, tocmai datorită apropierii în timp de corpusul nou-testamentar. Am marcat, de asemenea, în note diferențele între texte.

Împărțirea fiecărei cărți în părți, capitole și subcapitole nu aparține Sfântului Irineu, ea este un proces editorial care începe încă din Evul Mediu, odată cu copierea și transmiterea operei în traducerea latină. Aceste împărțiri caută să reflecte însă

structura subiacentă a fiecărei cărți în parte. În ceea ce ne privește, am preluat, în mare, împărțirea și titlurile ediției franceze, dar le-am modificat și adaptat acolo unde am considerat necesar pentru o mai fidelă reflectare a structurii fiecărei cărți. Astfel, spre deosebire de editorii francezi, am optat, de exemplu, pentru o structurare a Cărții a II-a în două părți, iar nu în cinci, justificând la locul potrivit această opțiune.

În afară de cazurile marcate specific în note, toate traducerile din greaca veche, latină și coptă ne aparțin.

CARTEA I

INTRODUCERE

Viața Sfântului Irineu de Lyon

Despre viața Sfântului Irineu de Lyon avem, din păcate, extrem de puține date. Iar puținul pe care îl deținem provine cu precădere din Cartea a V-a a lucrării lui Eusebiu de Cezareea, *Istoria bisericească*, precum și din cele câteva indicii presărate ici și colo de episcopul de Lyon în principala sa operă, *Aduersus haereses* (*Împotriva ereziilor*). În marea sa frescă a *Istoriei bisericești*, Eusebiu de Cezareea citează un fragment dintr-o epistolă adresată de Sfântul Irineu către Florinus, care, în tinerețe, fusese probabil discipol al Sfântului Policarp, dar care mai apoi îmbrățișează gnoza valentiniană¹. Cuvintele episcopului de Lyon sună ca un reproș plin de candoarea amintirii. Redăm integral acest pasaj din scrisoarea către Florinus pentru că ne va fi util nu o singură dată:

„Aceste opinii, o Florinus, ca să mă exprim cu indulgență, nu aparțin unei doctrine sănătoase; aceste opinii sunt în dezacord cu Biserica și îi împing pe cei care le dau crezare în cea mai mare impietate; astfel de opinii nici măcar ereticii din afara Bisericii nu au îndrăznit vreodată să le declare public; astfel de opinii nu ți-au fost transmise de prezbiterii de dinaintea noastră, cei care i-au însoțit pe apostoli. De altfel, pe când încă eram copil, te-am văzut în Asia inferioară în compania lui Policarp, strălucind la curtea împărătească și străduindu-te să te distingi înaintea lui. Într-adevăr, întâmplările de atunci mi-au rămas mult mai bine întipărite în amintire decât cele recente (pentru că învățăturile dobândite în copilărie, crescând împreună cu sufletul, se imprimă în el), astfel încât pot spune și în ce loc ședea și purta discuții fericitul

¹ Despre Florinus, vezi EUSEBIU DE CEZAREEA, *Istoria bisericească*, V₁₅ (ediție bilingvă, traducere și note de Kirsopp Lake, The Loeb Classical Library, London, 1926), p. 470: „Alți eretici au înflorit la Roma, dintre care se distingea ca lider Florinus, care căzuse din preoție; iar împreună cu el era Blastus, care fusese prins într-o cădere similară. Deturnându-i pe mulți de la calea Bisericii, aceștia îi făceau captivi voinței amândurora, fiecare dintre ei străduindu-se să inoveze în felul lui în privința adevărului”.

Policarp, intrările și ieșirile lui, caracterul vieții lui, înfățișarea trupului lui și cuvântările pe care le rostea în fața mulțimii, modul în care relata despre legăturile lui cu Ioan și cu ceilalți care L-au văzut pe Domnul, cum își aducea aminte de cuvintele lor și care erau lucrurile pe care le auzise de la ei în privința Lui, despre minunile săvârșite de El și despre învățăturile Lui, cum Policarp, după ce le-a primit de la martorii oculari ai vieții Cuvântului, le-a relatat pe toate în acord cu Scripturile. Chiar și atunci, datorită harului lui Dumnezeu care se afla asupra mea, ascultam cu atenție aceste lucruri, însemnându-mi-le nu pe hârtie, ci în inima mea², și, cu ajutorul harului lui Dumnezeu, mereu meditez îndelung și cu sinceritate asupra lor și pot să dau mărturie înaintea lui Dumnezeu că, dacă acel fericit și apostolic bătrân ar fi auzit ceva similar, ar fi dat un strigăt și și-ar fi astupat urechile, spunând, după cum îi era obiceiul: «O Bunule Doamne, în ce vremuri mi-ai dat să trăiesc, ca să fiu nevoit să suport asemenea lucruri!», și ar fi fugit din locul în care, șezând sau stând în picioare, ar fi ascultat astfel de discursuri. Acest lucru poate fi demonstrat și din epistolele pe care el le-a trimis bisericilor învecinate, pentru a le susține, sau unora dintre frați, pentru a-i sfătui și încuraja³.

De vreme ce Sfântul Policarp a fost episcop de Smirna, putem deduce că Sfântul Irineu s-a născut sau că cel puțin a crescut în cetatea Smirna, actualul Izmir, din Asia Mică. Mențiunea „pe vremea când încă eram copil”⁴, cea făcută de Sfântul Irineu în Cartea a III-a, dar și cea a lui Eusebiu, anume că Irineu a ascultat predicile Sfântului Policarp „în prima tinerețe”⁵, ne lasă să înțelegem că Sfântul Irineu avea probabil vârsta adolescenței atunci când l-a întâlnit și audiat pe Sfântul Policarp⁶. Iar dacă ținem cont de

² Acest mod de exprimare este similar cu elogiul pe care Sfântul Irineu îl aduce în Cartea a III-a „popoarelor barbare”, avându-i în minte probabil mai ales pe celții între care trăia: „4.2. Acestei ordini (sc. a Tradiției instituite de apostoli) îi dau asentimentul multe dintre popoarele barbare care cred în Hristos, care au înscrisă mântuirea în inimile lor prin Duhul, fără hârtie și fără cerneală...”.

³ EUSEBIU DE CEZAREEA, *Istoria bisericească*, V.20.5-8, pp. 496, 498.

⁴ Παις ἔτι ὄν. Trebuie să ținem aici cont de faptul că, pentru Sfântul Irineu, vârsta copilăriei o include pe cea a adolescenței. Vezi *Împotriva ereziilor*, II.22.4-5.

⁵ EUSEBIU DE CEZAREEA, *Istoria bisericească*, V.5.8: κατὰ τὴν νέαν ἡλικίαν. În *Împotriva ereziilor*, I.3.4, Sfântul Irineu spune că l-a văzut pe Policarp ἐν τῇ πρώτῃ ἡμῶν ἡλικίᾳ („în prima noastră tinerețe”).

⁶ Atât Pierre NAUTIN, *Lettres et écrivains chrétiens des IIe et IIIe siècles*, Cerf, Paris, 1961, p. 93, cât și Louis DOUTRELEAU, «Irenée de Lyon», în: *Dictionnaire de spiritualité*, Tome

faptul că martiriul Sfântului Policarp a avut loc cândva în jurul anilor 155-157⁷, putem stabili ca dată a nașterii episcopului de Lyon perioada cuprinsă între anii 130 și 140 d.Hr., o dată spre începutul deceniului fiind, așa cum vom vedea, mai plauzibilă decât una mai târzie. Din fragmentul de epistolă citat, putem, de aceea, trage concluzia că între episcopul de Lyon și generația apostolică stă o singură generație, fapt extrem de important, așa cum vom vedea, pentru modul în care Sfântul Irineu se va raporta, mai ales în Cartea a III-a, la argumentul succesiunii apostolice în sânul Bisericii, acesta nefiind pentru el un simplu argument exterior, care scoate în evidență precedența succesiunii apostolice față de apariția grupărilor sectare, ci unul cu o puternică încărcătură personală: pentru episcopul de Lyon, Sfântul Policarp este legătura vie – care i-a marcat tinerețea și viața în general – cu apostolii și, în fond, cu Mântuitorul. Astfel, doar din acest mic fragment de scrisoare putem deduce în mod limpede că Sfântul Irineu nu s-a implicat în disputa cu grupările gnostice și, în special, cu valentinienii dintr-o dorință de putere, așa cum i se impută uneori, ci dintr-o profundă convingere personală, care derivă din contactul direct pe care l-a avut cu unul dintre cei mai importanți oameni din comunitatea creștină a acelor vremuri.

Cum și când va fi ajuns Sfântul Irineu la Lyon, în Galia de atunci, nu știm. S-au emis câteva ipoteze: fie că, înainte de vizita Sfântului Policarp la Roma în 154-155, viitorul episcop de Lyon va fi venit într-o primă fază cu familia în capitala imperiului, între numeroșii imigranți care luau calea Cetății Eterne, din Asia Mică, pentru ca apoi să ajungă la Lyon, comunitatea creștină de aici fiind, cum se știe, alcătuită într-o bună măsură din imigranți proveniți din Asia Mică⁸; fie că el va fi ajuns la Roma chiar împreună cu Policarp în anii 154-155⁹, când acesta vine în capitala imperiului sub Anicet, după care va fi plecat spre Galia.

VII, Deuxième partie, Beauchesne, Paris, 1971, p. 1926, cred că Sfântul Irineu trebuie să fi avut în jur de 15 / 16 ani.

⁷ Pentru o discuție asupra datării martiriului Sfântului Policarp, vezi Sara PARVIS, „The Martyrdom of Polycarp”, în: *The Writings of the Apostolic Fathers*, Edited by Paul Foster, T & T Clark, New York, 2007, pp. 126-146.

⁸ Bernard SESBOÛÉ, *Tout récapituler dans le Christ. Christologie et sotériologie d'Irénée de Lyon*, Desclée, Paris, 2000, p. 15.

⁹ Ambele posibilități sunt menționate de John BEHR, *Irenaeus of Lyons. Identifying Christianity*, Oxford University Press, Oxford, 2013, p. 67.

O mărturie interesantă, care atestă un sejur al Sfântului Irineu la Roma, înainte de a pleca spre Galia, se regăsește în așa-numitul „Codex de la Moscova” al *Martiriului lui Policarp*. Sunt șapte mărturii manuscrise în limba greacă ale acestei scrieri, realizate din secolul al X-lea până în secolul al XIII-lea. „Codexul de la Moscova” este cel mai târziu, în secolul al XIII-lea, și, față de celelalte manuscrise, prezintă un final diferit. Cităm doar partea relevantă pentru cronologia vieții Sfântului Irineu: „Aceste lucruri au fost transcrise din operele lui Irineu de către Gaius, care a trăit în același oraș cu Irineu, cel care a fost discipol al lui Policarp. De altfel, acest Irineu se afla la Roma în momentul martiriului episcopului Policarp, unde i-a învățat pe mulți. Multe dintre lucrările lui Irineu, excepționale îndreptare ale dreptei credințe, se află în circulație, iar în ele Irineu își aduce aminte de Policarp, pentru că acesta i-a fost profesor”¹⁰. Detaliul care a reținut atenția cercetătorilor este tocmai faptul că, în momentul martiriului lui Policarp, Irineu se afla la Roma, unde „i-a învățat pe mulți”. De aici deducem că, în preajma anilor 155-157, Sfântul Irineu trebuie să fi fost suficient de matur, dar și îndeajuns de bine văzut în vreuna dintre comunitățile creștine din Roma pentru a putea preda. Din punctul nostru de vedere, fie că a venit în capitală înainte de vizita Sfântului Policarp, fie că a venit împreună cu el, Sfântul Irineu trebuie să fi avut cu acesta o relație foarte apropiată, astfel încât Sfântul Policarp să-și fi prezentat discipolul comunității creștine din Roma în vizita sa din 154-155 și să-l fi recomandat drept un tânăr capabil. Abia așa s-ar putea explica faptul că Sfântul Irineu ajunge să predea la o vârstă relativ tânără (între 25 și 30 de ani), dar și faptul că, ajungând să fie bine privit în comunitatea creștină din Roma, el va fi fost trimis mai apoi cu o misiune în Galia.

În plus, o ședere mai îndelungată la Roma ar putea explica mai multe detalii pe care le întâlnim în *Împotriva ereziilor*: cunoașterea pe care o are a succesiunii episcopale din Roma (III.3.3), ceea ce sugerează accesul la documente oficiale din capitala imperiului; cunoașterea perioadelor în care au trăit la Roma Valentin, Cerdon, Marcion, Marcellina (I.25.5; I.27.1; III.4.3); episodul întâlnirii dintre Policarp și Marcion la Roma (III.3.4), precum și detaliile sejurului Sfântului Policarp aici ne fac să credem că Sfântul Irineu era prezent; o bună cunoaștere a operei Sfântului Iustin Martirul și

¹⁰ Traducerea s-a făcut după ediția: *The Apostolic Fathers*, Vol. I, Edited and Translated by Bart D. Ehrman, Harvard University Press, Cambridge-London, 2003, p. 398.

Filozoful, la care face de mai multe ori trimitere, ceea ce i-a făcut pe unii să creadă chiar că Sfântul Irineu îl va fi audiat pe Iustin la Roma – toate aceste detalii constituie indicii în plus care arată că e foarte posibil ca Sfântul Irineu să fi petrecut o bună perioadă de timp la Roma până să plece în Galia²¹.

În orice caz, în jurul anului 177, când are loc persecuția din Lyon, care practic a decimat comunitatea creștină de acolo, îl regăsim pe Sfântul Irineu deja „prezbiter al Bisericii”, așa cum este recomandat episcopului Elefterie al Romei chiar de către comunitatea creștină din Galia într-o scrisoare citată de același Eusebiu: „Ne rugăm, părinte Elefterie, din nou și mereu să te bucuri în Dumnezeu. L-am îndemnat pe fratele și tovarășul nostru, Irineu, să-ți aducă această scrisoare și te rugăm să-i arăți considerație, căci este un om plin de zel pentru legământul lui Hristos. De altfel, dacă am fi știut că rangul acordă dreptate cuiva, l-am fi recomandat de la început ca prezbiter al Bisericii, ceea ce și este”²². Misiunea Sfântului Irineu pe lângă episcopul Romei trebuie să fi avut loc probabil chiar în anul 177, tocmai în momentul în care se petrece aspra persecuție a creștinilor din Lyon, pentru că, îndată după întoarcerea din Roma, Irineu îi urmează în scaunul de episcop de Lyon Sfântului Potin²³, martirizat în timpul persecuției la vârsta de peste 90 de ani²⁴. În acest moment, Sfântul Irineu trebuie să fi avut deja spre 50 de ani. Plecând de la premisa că scrisoarea care relatează persecuția creștinilor din Lyon, din care Eusebiu citează în *Istoria bisericească*, la începutul Cărții a V-a, lungi extrase, a fost compusă de Sfântul Irineu, unii cercetători consideră, în mod plauzibil, că, înainte de a deveni episcop de Lyon, Sfântul Irineu era episcop de Vienne și că, odată ce scaunul Lyonului rămâne vacant după moartea lui Potin, devine și episcop de Lyon într-un moment de răscruce²⁵.

²¹ Pentru aceste argumente care sugerează un sejur la Roma al Sfântului Irineu înainte de Galia, vezi L. DOUTRELEAU, «Irénee de Lyon», în: *Dictionnaire de spiritualité*, p. 1926.

²² EUSEBIU DE CEZAREEA, *Istoria bisericească*, V.4.2.

²³ EUSEBIU DE CEZAREEA, *Istoria bisericească*, V.V.8.

²⁴ EUSEBIU DE CEZAREEA, *Istoria bisericească*, V.I.29-31.

²⁵ P. NAUTIN, *Lettres et écrivains chrétiens des IIe et IIIe siècles*, pp. 54-61, și Louis DOUTRELEAU, în: IRÉNÉE DE LYON, *Contre les hérésies*, Livre IV, tome I, Cerf, Paris, 1965, pp. 258-261, au încercat să arate, mai ales pe baza unei analize comparative stilistice, că scrisoarea citată de Eusebiu a fost într-adevăr compusă de Sfântul Irineu. Iar faptul că scrisoarea începe (EUSEBIU DE CEZAREEA, *Istoria bisericească*, V.I.3) cu o mențiune a cetății Vienne mai întâi, iar apoi a Lyonului, ceea ce e oarecum ciudat dacă ne gândim că, în adresări epistolare, cetatea care are preeminență este pusă înainte, a constituit

Până în preajma ultimului deceniu al secolului al II-lea, episcopul de Lyon trebuie să fi devenit deja o figură importantă și cunoscută în sânul întregii Biserici. Dovadă stă intervenția plină de autoritate a Sfântului Irineu pe lângă episcopul Victor al Romei în problema stabilirii datei Paștilor. Având în spate deja o lungă tradiție, comunitățile creștine din Asia Mică sărbătoreau Paștile la data de 14 ale lunii Nisan¹⁶, odată cu evreii, ori când ar fi căzut această dată în timpul săptămânii, pe când restul Bisericilor creștine țineau sărbătoarea duminică¹⁷. Din cauza refuzului comunităților din Asia Mică de a schimba data Paștilor, episcopul Romei se hotărăște să le declare heterodoxe¹⁸. Decizia a provocat imediat reacția celorlalți episcopi ai Bisericii, care îi scriu lui Victor, dezaproband gestul. Este posibil ca intervenția decisivă să fi fost cea a episcopului Irineu, aceasta fiind singura menționată de Eusebiu de Cezareea, care și citează din ea câteva extrase. Redăm integral și acest pasaj:

pentru Nautin (pp. 93-95) un indiciu al faptului că cel care a compus scrisoarea era episcop de Vienne, nu (încă) și de Lyon. În schimb, L. DOUTRELEAU, «Irénee de Lyon», în: *Dictionnaire de spiritualité*, p. 1927, înclină să creadă, în ciuda mărturiei lui Eusebiu, că Irineu era deja episcop de Lyon în momentul în care merge la episcopul Elefterie al Romei cu scrisoarea comunităților Vienne și Lyon, de vreme ce este recomandat ca „prezbiter” și pentru că această comunitate din Lyon nu putea rămâne fără episcop un timp îndelungat într-un astfel de moment critic.

¹⁶ De unde și denumirea de „quartodecimani”.

¹⁷ EUSEBIU DE CEZAREEA, *Istoria bisericească*, V.23.

¹⁸ Din modul în care EUSEBIU DE CEZAREEA, *Istoria bisericească*, V.24, prezintă lucrurile, controversa trebuie să fi fost destul de dură. Încercând să tranșeze chestiunea, se pare că Victor, episcopul Romei, cere Bisericilor să-și facă cunoscută poziția în această dezbatere. În acest scop, au loc „sinoade și adunări” (*Istoria bisericească*, V.23.2). Ca urmare a unei astfel de adunări a episcopilor din Asia, adunare prezidată de Policrate, acesta îi trimite lui Victor o scrisoare în care susține cu tărie poziția quartodecimană, amintindu-i pe cei mai iluștri oameni ai comunității creștine din Asia care au ținut aceeași tradiție a sărbătoririi Paștilor pe data de 14 Nisan, începând chiar cu Apostolul Ioan, între care sunt amintiți Sfântul Policarp și Meliton de Sardes. Finalul scrisorii lui Policrate este tranșant și răspunde probabil amenințărilor lui Victor cu excomunicarea: „Așadar, eu, fraților, care număr în Domnul șaiszeci și cinci de ani, care am discutat cu frații din întreaga lume și care am parcurs întreaga Scriptură, nu mă las înfricoșat de amenințări, căci cei care sunt mai mari decât mine au spus: «Supunerea I se cuvine lui Dumnezeu mai curând decât oamenilor»”. Răspunsul trebuie să-l fi infuriat pe Victor, care-și vede astfel autoritatea pusă sub semnul întrebării. Iată ce ne informează Eusebiu după ce citează din scrisoarea lui Policrate: „Drept urmare, Victor, conducătorul Bisericii romanilor, a încercat să taie de îndată din uniunea comună diocezele din întreaga Asie împreună cu Bisericile învecinate ca fiind heterodoxe și a redactat scrisori de condamnare în care i-a declarat cu totul excomunicați pe toți frații de acolo”.

„Între ei, se număra și Irineu, care, scriind în numele fraților pe care îi conducea în Galia, deși adaugă faptul că taina Învierii Domnului trebuie sărbătorită doar duminica, îl sfătuiește totuși pe Victor, într-un mod cât se poate de potrivit și pe larg, să nu excomunică întregi Biserici ale lui Dumnezeu doar pentru că acestea urmează o tradiție bazată pe o veche cutumă, adăugând în proprii lui termeni următoarele: «De altfel, controversa nu privește numai ziua, ci are în vedere și modul însuși în care se postește, pentru că unii consideră că trebuie să postească o singură zi, alții două, alții și mai multe, iar alții își calculează ziua din patruzeci de ore, zi și noapte, iar o astfel de varietate de practici nu s-a născut în vremurile noastre, ci cu mult înainte, pe vremea înaintașilor noștri, care, după câte se pare, fără a căuta să fie preciși, au stabilit obiceiul în simplitatea și particularitatea lui, transmitându-l generațiilor viitoare, fără ca acest lucru să fi știrbit întrucâtva pacea dintre toți acești înaintași și fără a știrbi [acum] pacea dintre noi, de vreme ce dezacordul cu privire la modalitatea de a posti confirmă acordul în privința credinței. [...] Între ei, se numărau și prezbiterii de dinaintea lui Soter, conducătorii Bisericii al cărei lider ești acum tu, vorbesc de Anicet și Pius, de Hyginus, împreună cu Telesfor și Xistus: nici ei nu păzeau acest obicei, nici celor care erau împreună cu ei nu le porunceau să o facă; și, cu toate că nu îl păzeau, ei se aflau în deplină pace cu cei din diocezele care îl păzeau, atunci când aceștia veneau la ei, în ciuda faptului că a ține acest obicei trezea în cei care nu îl țineau o și mai mare împotrivire. Dar nimeni nu a fost excomunicat vreodată din această cauză, ba chiar, cei care nu păzeau acest obicei, prezbiterii de dinaintea ta, trimiteau Euharistia celor din diocezele care îl păzeau. Iar pe când fericitul Policarp a venit la Roma pe vremea lui Anicet, deși avea mici disensiuni în privința altor teme, ei au căzut îndată la pace, neavând nicio dorință de ceartă în privința chestiunii principale. De altfel, nici Anicet nu a reușit să-l convingă pe Policarp să nu păzească obiceiul, de vreme ce acesta a păzit întotdeauna obiceiul împreună cu Ioan, ucenicul Domnului nostru, și cu ceilalți apostoli cu care a și trăit, dar nici Policarp nu l-a convins pe Anicet să păzească obiceiul, acesta spunând că este legat să păstreze obiceiul prezbiterilor de dinaintea lui. Dar, în ciuda acestei situații, ei au rămas în comuniune unul cu celălalt, iar, în Biserică, Anicet a cedat săvârșirea Euharistiei lui Policarp, de bună seamă din respect pentru el, pentru ca apoi să se

despartă în pace unul de celălalt, atât cei care păzeau obiceiul, cât și cei care nu-l păzeau, păstrând astfel pacea întregii Biserici». Iar Irineu, care își merita numele pentru că se dovedise a fi un pacificator¹⁹ nu doar pentru că așa era chemat, ci și datorită caracterului său, dădea astfel de sfaturi și slujea ca un ambasador pentru pacea Bisericilor; iar el discuta prin corespondență nu doar cu Victor aspectele care țineau de chestiunea aflată în dezbatere, ci cu mulți alți conducători de Biserici²⁰.

Dacă episcopul de Lyon se arată a fi îngăduitor în privința diferitelor practici stabilite în sânul Bisericii, care însă nu lezează unitatea de credință, el se dovedește a fi, așa cum vom vedea, intransigent atunci când aceasta se află în pericol. O dovedește intervenția sa promptă în combaterea sectelor gnostice, care în vremea lui dobândiseră o amploare destul de mare, gest pentru care a și rămas, de altfel, în conștiința Bisericii ca un mare apologet al unității de credință.

Despre sfârșitul vieții episcopului de Lyon nu știm nimic sigur. În Tradiția Bisericii, el este prăznuit ca martir la data de 28 iunie în calendarul catolic și la 23 august în cel ortodox. Singura mențiune despre sfârșitul Sfântului Irineu ca martir o avem de la Sfântul Grigorie de Tours, abia în secolul al VI-lea d.Hr., care ne spune că episcopul de Lyon ar fi murit în urma unei persecuții declanșate sub Septimiu Sever (împărat între anii 193 și 211)²¹. Unii cercetători propun 202 ca an al morții Sfântului Irineu – oricum, la începutul celui de-al treilea secol creștin²².

Opera Sfântului Irineu de Lyon

De la episcopul de Lyon ne-au rămas două scrieri: *Împotriva ereziilor* și *Demonstrația propovăduirii apostolice*, un compendiu teologic care expune principalele articole de credință și care ar putea fi privit ca un rezumat al *Aduersus haereses*. Pe lângă cele două

¹⁹ Eusebiu se referă aici la faptul că numele „Irineu” în greaca veche înseamnă „pașnic”.

²⁰ EUSEBIU DE CEZAREEA, *Istoria bisericească*, V.24.11-18.

²¹ GRIGORIE DE TOURS, *Historia Francorum*, I.29. Pentru dosarul, destul de subțire și inconcludent al martiriului Sfântului Irineu, vezi L. DOUTRELEAU, «Irénee de Lyon», în: *Dictionnaire de spiritualité*, p. 1930.

²² B. SESBOÛÉ, *Tout récapituler dans le Christ...*, p. 16.

CUPRINS

CUVÂNT ÎNAINTE	5
NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI.....	8

CARTEA I

Introducere.....	19
Cartea I: Prefață.....	65
Prima parte:	
Expunerea doctrinei școlii lui Ptolemeu și credința Bisericii	69
Partea a doua:	
Diversitatea sistemelor eretice și Canonul adevărului	140
Partea a treia:	
Originile valentinianismului	204
Concluzie.....	245

CARTEA A II-A

Introducere.....	251
Cartea a II-a: Prefață	280
Prima parte:	
Respingerea doctrinei valentiniene	282
Capitolul I	
Respingerea tezei valentiniene cu privire la existența	

unei Plerome superioare Dumnezeuului creator	282
Capitolul al II-lea	
Respingerea tezelor valentiniene cu privire la emanațiile de eoni, la patima Înțelepciunii și la sămânță	316
Capitolul al III-lea	
Respingerea speculațiilor valentiniene cu privire la numere	366
Capitolul al IV-lea	
Respingerea tezelor valentiniene cu privire la sfârșitul timpurilor și la Demiurg	406
Partea a doua:	
Respingerea unora dintre tezele care nu aparțin școlii lui Valentin	418
Concluzie	433

CARTEA A III-A

Introducere	437
Cartea a III-a: Prefață	463
Introducere	465
Prima parte:	
Un singur Dumnezeu, Creator al tuturor lucrurilor	482
Partea a doua:	
Un singur Hristos, Fiul lui Dumnezeu, Care S-a făcut Fiu al Omului pentru a recapitula în El Însuși propria creație	547
Concluzie	607
Anexă:	
<i>Propter potentiorem principalitatem</i> sau despre primatul papal în <i>Aduersus haereses</i> , III.3.2	615
BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ	639
INDICE SCRIPTURISTIC	659
INDICE ONOMASTIC ȘI TOPONIMIC	675